

KALUNDBORG ARKÆOLOGI FORENING

32. årgang nr. 1, januar 2019

FORMANDENS ORIENTERING

Registreringen af vore mange detektorfund fra Melby, som tidligere har været udstillet på Kalundborg Museum, er endelig ved at være slut. Projektet resulterede i 1100 fund af arkæologisk interesse. Godt 800 af fundene (hvoraf 560 er jerngenstande) kom fra Melbygården, hvor museet flere år tidligere havde færdigudgravet nogle hustomter fra jernalder/vikingetid. Fra plovlaget oven på de færdigudgravede hustomter optog vi 3.500 jerngenstande, hvoraf 560 sandsynligvis dateres til vikingetid/middelalder, bl.a. klinkenagler, knive, værktøj, redskaber, en sværdfæsteknap og en dekorationsspiral magen til dem på Ladbyskibet. Det er den første spiral af den art der er fundet i Danmark uden for Ladby. Den er allerede erklæret for Danefæ og skal snart publiceres i faglitteraturen af Nationalmuseet.

Projektet gav utallige andre unikke og meget specielle fund, bl.a. mange importgenstande. Disse bevidner at Melby var en af vikingetidens vigtige pladser med tætte forbindelser til Tissø-stormanden.

Materialet inkluderer ca. 160 mønter, bl.a. den første Wodan/Monster sceatta fundet i Østdanmark. Den dateres til ca. 720 og kommer fra Ribe. Mønterne kan I læse meget mere om i Erik Dannenbergs artikel her i medlemsbladet.

David Barry

Kommende aktiviteter (*se forrige blad; **se dette blad; *** se Museumsforeningens nyhedsblad):

16. januar: Oldsagsøvelse – Dürkops oldsagssamling*

25. februar: Generalforsamling**

10. marts: Kystrekognoscering**

18. marts: Oldsagsøvelse – Per Høis oldsagssamling**

25. marts: Generalforsamling i Museumsforeningen***

13. april: Kystrekognoscering**

5. maj: SDA's Årsmøde

8. maj: Foredrag – ”Maglemosefolkets sunkne kystbopladser”****

19. maj: Kystrekognoscering**

PÅMINDELSE

ØKSER, FLÆKKER OG ANDET FRA SALTBÆK VIG

Oldsagsøvelse onsdag d. 16. januar 2019 kl. 19.00

Vær med til at gennemgå Dürkops oldsagssamling. Glæden ved at have smukke oldsager i hånden er jo en god oplevelse i sig selv, men ved at studere detaljerne kan man måske komme lidt tættere på at forstå flinthuggerens overvejelser og teknikker.

Læs mere om denne studieaften i forrige nummer af medlemsbladet fra september 2018.

Af hensyn til kaffe og kage er der tilmelding til formanden per e-mail David@Barry.DK eller telefon 5956 5660/4082 8024 senest den 15. januar (men helst inden).

PER HØIS OLDSAGSSAMLING

Oldsagsøvelse mandag d. 18. marts kl. 19.00

Et lille udvalg af fund fra Pers samling. Fra venstre en miniaturesdolke, to fladehuggede segle og et kraftigt skivebor. Foto: Jens Nielsen.

Kalundborg Arkæologiforening har fået Per Høis omfattende oldsags-samling i sin varetægt til videre foranstaltning. Foreløbig er fundene sorteret ud på forskellige lokaliteter, men der mangler fortsat et større arbejde med at bestemme og beskrive genstandene og med at udarbejde fundkort og eventuelle fundanmeldelser til Museum Vest-sjælland.

Faktisk har vi allerede været så småt i gang med en del af materialet. Det stammer fra *Græsmarken* ved *Ugerløse* i *Rørby Sogn*, som hørte til blandt Pers foretrukne arealer for hans egne rekognosceringer. Netop fra *Græsmarken* kan vi allerede nu fremlægge nogle interessante resultater, selv om materialet langtfra er bearbejdet

færdigt. De foreløbige resultater kan man læse om i en artikel i næste nummer af SDA's medlemsblad, **Fund&Fortid**, samt i næste nummer af vores eget medlemsblad.

Efter en kort introduktion vil aftenen give dig rig lejlighed til at få en masse spændende oldsager i hænderne. Du får tillige mulighed for at afprøve dine færdigheder i bestemmelse af forskellige former for flintoldsager. Samtidig får vi afprøvet den nye arbejdsbelysning, der er monteret i foredragssalen.

Lidt flere eksempler på fund fra Pers samling. Fotos: Jens Nielsen.

*Øverst miniaturesdolke.
Nederst ildsten.*

*Øverst basisfragment af spydspids.
Nederst fragment af mejsel.*

En korrekt oldsagsbestemmelse er en nødvendig forudsætning for en fornuftig datering af fundene for at kunne udarbejde landskabsanalyser, hvori indgår bopladser, grave, offerpladser osv. Det er et meget tidskrævende arbejde, men det lønner sig ved at bidrage til forståelsen for udnyttelsen af landskabet i oldtidens forskellige perioder.

Hvis du er den lykkelige ejer af Peter Vang Petersens bog **Flint fra Danmarks oldtid**, er det en god ide at tage den med. Den kan være til megen gavn.

Af hensyn til kaffe og kage er der tilmelding til formanden per e-mail David@Barry.DK eller telefon 5956 5660/4082 8024 senest den 15. marts (men helst inden).

MØNTER FRA MELBY DETEKTORPLADS

I forbindelse med Arkæologiforeningens detektorsøgning ved Melby er der registreret mindst 156 mønter. Der er tale om strøfund, dvs. enkeltmønter, som over tid er tabt ved Melby. Mønterne inkluderer 25 ”moderne” mønter, der ikke er danefæ (dvs. mønter fra efter 1536). Der er også fundet en del andre mønter fra efter 1536, men disse er ikke blevet registreret, da de ikke er af arkæologisk interesse.

Af de 156 mønter der indgår i projektet, var det muligt at bestemme 116; af disse var 72 såkaldte borgerkrigsmønter. De resterende 40, hvoraf 36 borgerkrigsmønter, var ubestemmelige som følge af nedbrydning og korrosion.

I denne artikel søges givet en oversigtsmæssig, men langt fra udtømmende, beskrivelse af materialet med fokus på borgerkrigsmønterne. De i alt 72 bestemmelige borgerkrigsmønter er tillige med øvrige få mønter fra andre perioder ordnet efter møntsteder og tid.

Møntmaterialet

De 156 møntfund spænder tidsmæssigt fra vikingetiden til tiden, da Den Skandinaviske Møntunion blev indgået i 1873.

Fra **vikingetiden** er der fundet en håndfuld mønter:

- En sceatta formentlig slået i Ribe ca. 720, hvilket gør den til den ældste danske mønttype. Mønten er anonym, det vil sige uden møntherre og møntsted; en mulig møntherre kunne være Angatyr, der er nævnt i 700-tallet. Den er af Wodan/Monstertypen og har været en del af et fælles møntsystem til brug for handelen over Nordsøen mellem Friesland, Frankrig, England og Danmark. Mønten henføres til Ribe, hvor typen er fundet i et større antal under udgravning af en vikingehandelsplads i byen. Udmøntningen har foregået over en længere periode, hvilket fremgår af de talrige varianter med forskellige bitegn, der er opsamlet. Det er første gang, at en Wodan/Monster sceatta er fundet i Østdanmark.

Wodan/Monster sceatta fra 700-tallet fundet ved Melbygården af Peter Seneca (MVE 03330 x326).

- Knud den Store, der var konge af Danmark og England 1016-1035, er repræsenteret ved en overbrudt penny af Hildebrand type H (short cross) slået i London i perioden 1029-1035.

Tv. Knud den Store-penning fra London slået i 1029-1035 (MVE 03330 x315).

Th. Edward Bekenderen-penning fra Leicester slået i 1048-1050 (MVE 03330 x332). Begge fundet af Henrik Jensen ved hhv. Melby og Melbygården.

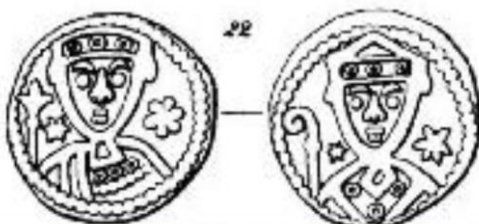
- Fra sen vikingetid er der fundet en Edward Bekenderen-penning Hildebrand type B slået i perioden 1048-1050.

- Såvel arabiske mønter (dirhemer) som tyske vikingetidsmønter er der fundet ganske få af. Disse mønter fandt vej til Norden gennem handel og var højt værdsat som følge af deres lødighed (rent sølv).

Fra **Valdemarstiden** foreligger en Valdemar II Sejr-penning af typen Hauberg 42b, der er slået i perioden 1234-1241, samt en penning af typen Hauberg 22. Mønten Hauberg 42b, der findes i et stort antal varianter, er slået på flere møntsteder, som dog ikke fremgår af omskriften. På alle mønter af typen findes den samme omskrift: WALDEMARUS REX DANORVM, og den er fundet overalt i Danmark, men ikke i Skåne. Den betegnes derfor ofte som rigsmønt, men bør rettelig kaldes en landsdelsmønt. Der er også fundet en penning, der kan stamme fra Valdemar I den Store, muligvis af en ny type (?).

Øverst; Valdemar II Sejr-penning af typen Hauberg 42b fra 1234-1241 fundet ved Melby af Keld Bech (MVE 03330 x206)

Nederst; Valdemar II Sejr-penning fra 1202-1241 fundet ved Melbygården af David Barry (MVE 03330 x311).

Langt det største antal af de fundne mønter stammer fra **Borgerkrigsperioden** (1241-1332), og i alt 72 af disse kunne typebestemmes. Perioden er kendetegnet ved kampe om kongemagten mellem forskellige grene af kongeslægten samt ikke mindst en voldsom forringelse af møntvæsenet. Den oprindelige penning af sølv var ved Christoffer II's død i 1332 og møntvæsenets totale sammenbrud i 1335 forvandlet til en nærmest værdiløs kobbermønt.

De 72 borgerkrigsmønter fundet ved Melby fordeler sig på følgende tidsperioder efter K. Grinder-Hansens metodik samt en restgruppe på 10 mønter (14%) som Grinder-Hansen ikke har kunnet tidsfæste:

- I (1241-1250): 3% af mønterne; Erik Plovpenning.
- II (1250-1259): 0%; Erik Klipping.
- III (1259-1269): 4%; Erik Klipping/Erik Menved.
- IV (1270-1279): 0%. Erik Klipping/Erik Menved.
- V (1280-1289): 4%; Erik Klipping/Erik Menved. Lødighed: 7,4% sølvindhold.
- VI (1290-1299): 6%; Erik Menved. Lødighed: 9,8% sølvindhold.
- VII (1300-1309): 5%; Erik Menved. Lødighed: 8,3% sølvindhold.
- VIII (1310-1319): 14%; Erik Menved. Lødighed: 8,1% sølvindhold.
- IX (1320-1329): 19%; Christoffer II. Lødighed: 6,6% sølvindhold.
- X (1330-1339): 31%; Christoffer II. Kongeløs periode fra hans død i 1332 til 1340.

Som det fremgår af fordelingen på de 10 perioder, så falder kun et beskedent antal af mønterne i de fem første perioder. Derimod falder hele 75% af mønterne indenfor de sidste fem perioder, hvoraf de to sidste under Christoffer II omfatter i alt 50% af mønterne. Dette resultat er ganske forventeligt. Perioden var præget af meget store udmøntninger med ganske lavt indhold af sølv. Meget tyder på, at kongens mønt kun benyttedes til ganske små transaktioner og som skillemønt.

Den overvejende del af møntomløbet var præget af gode udenlandske sølv mønter: tyske witten, engelske sterling og franske tournoser. Dette afspejler sig generelt i sammensætningen af møntfund fra denne periode. Disse gode værdifulde sølv mønter passede man godt på,

mens der kan spores en vis skødesløshed med kobbermønterne. Det er betegnende, at der kun er fundet få udenlandske sølvmønter ved Melby, herunder en enkelt sterling antagelig slået under Edward I (1278-1307) i London.

Men hensyn til møntsted fordeler den bestemmelige del af Borgerkrigsmønterne sig på følgende måde:

Roskilde	80%
Nørrejylland	13%
Ribe	5%
Lund	2%

Denne fordeling på møntsteder er helt forventelig. Roskildemønterne indgår med 80%, hvilket er i smuk overensstemmelse med den numismatiske erfaring, at jo tættere fundstedet er på udmøntningsstedet, desto hyppigere vil mønttyper herfra optræde. Da Kalundborg var et færgeoverfartssted, er mønter fra andre landsdele forventelige.

Magnus Eriksson Smek indgår med fem mønter i det opsamlede materiale. Han indløste i 1332 pantet på Skåne overfor de holstenske grever. Magnus Smek antog herefter titel af konge af Skåne, hvilket varede til 1360. Ved et lynangreb tilbageerobrede Valdemar Atterdag Skånelandene og bragte dem tilbage til kongeriget. De fire forskellige mønttyper er MB 650 (2 styk), MB 655, MB 656 og MB 659.

Magnus Smek var konge af Skåne i 28 år, men der er henført i alt 36 forskellige mønttyper til hans tid som skånsk konge. Med udgangspunkt i en årlig møntomveksling skal dette antal reduceres med ni årgange, der skal henføres til Valdemar Atterdag. Da mønterne er anonyme, har det været genstand for talrige overvejelser om, hvilke typer der skal omplaceres under Valdemar Atterdag.

For to af de anførte mønttyper foreligger der dog gode argumenter for, at de er slået under Valdemar Atterdag. Mønten MB 650 er fundet mange steder på Sjælland og kan derfor med god ret flyttes fra Lund til Roskilde, hvor det antages, at den er slået i perioden 1340 til

1350. Gennem et fund ved Visby på Gotland kan det fastslås, at MB 656 er slået i Lund år 1360/1361. Mønten MB 655 er antagelig også slået under Valdemar Atterdag.

Der indgår reelt kun en mønt fra Magnus Smeks kongeperiode, hvilket er forventeligt. Under hele møntforringelsen i Vestdanmark formåede Lundemønten at opretholde en højere lødighed i udmøntningerne. Konsekvensen var, at Lundemønter kun sjældent bevægede sig vestover.

Valdemar Atterdag (1340-1375) indgår med fem mønter af typen MB 678, der antagelig er slået i Roskilde i perioden 1354-1359. Dette er bemærkelsesværdigt, da der er tale om en sjælden mønt. Den er kun fundet i et enkelt skattefund fra Tune Kirke (8 styk), ellers er de fundet enkeltvis som strøfund.

Valdemar Atterdag-mønt af typen MB 678 slået i Roskilde i 1354-1359. Fundet i Melby af Henrik Jensen (MVE 03330 x 331).

For at forklare det relativt store antal mønter af denne mønttype ved Melby kan det være nyttigt at se på Valdemar Atterdags tilknytning til Kalundborg.

Efter otte år uden en konge på tronen blev Valdemar indsat i 1340. Forudgående havde Danmark været pantsat til de holstenske grever Johan og Gerhard (Gert – Den kullede Greve). Valdemar kastede sig med stor energi ind i kampen for at samle landsdelene og genoprette kongeriget Danmark. Det lykkedes som bekendt mirakuløst.

Hans bestræbelser på at genoprette møntvæsenet lykkedes ikke på samme måde. Gennem tiden er han blevet tillagt tre mønttyper slået i henholdsvis Lund og Roskilde. Som omtalt ovenfor skal der overføres typer tidligere tillagt Magnus Smeks Skånemønter. Det vil alt andet lige skabe et mere realistisk billede af Valdemars udmøntningsvirksomhed. Hans mønter er dog sjældne – dette gælder i særdeleshed MB 678. Det er nærliggende at søge at koble denne mønt med Valdemars aktiviteter i Kalundborg. Efter forgæves at have belejret Kalundborg i 1341 og 1342 holdt han sit indtog i 1344. Herefter kom han jævnligt i byen i 1350'erne og 1360'erne. Hele to gange, nemlig i 1351 og 1357, holdt han jul i Kalundborg. I 1352 afholdtes et møde mellem kongen, fem bisper og en række jyske herremænd. Sidst i marts 1357 var der Danehof og atter i maj 1360, august 1362 samt måske i januar 1366.

Der er enighed om, at Valdemar efter overtagelsen af Kalundborg iværksatte en omfattende udbygning af byens befæstningsværker, herunder bymur og Østborgen. Analyse af to stolper fra vægtergangen langs bymuren viser at træerne der blev brugt til dem, blevet fældet i 1356. Kapellet på Kalundborg Slot kan ifølge et pavebrev sendt til Valdemar dateres til 1361. Endelig foreligger der pr. 31. december 1361 en pavelig tilladelse til at flytte Franciskanerklostret, der lå for tæt på bybefæstningen. Flytningen blev dog ikke gennemført. Valdemar Atterdags meget omfattende bygge- og møde-aktiviteter i Kalundborg stemmer godt overens med den konstaterede hyppighed af denne kongens mønt slået i perioden 1354-1359.

Nyere mønter

Fra Erik af Pommern og frem til Christian X er der fremkommet et større antal små nominaler, der har været anvendt til mindre køb. Det drejer sig om hulpeninge, 1- og 2-skillinger, hvide og søslinge. Enkelte mønter fra Slesvig-Holsten er også dukket op. Fra Christian IX's, Frederik VIII's og Christian X's tid er fundet: 5 øre, 10 øre, 25 øre og 2 kroner.

Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp, 1/16 thaler fra 1605 fundet ved Melbygård af David Barry (MVE 03330 x 319).

Perspektiver

Afsøgningen af terrænet omkring Melby har frembragt et repræsentativt møntmateriale fra perioderne dækkende vikingetiden og helt frem til nyeste tid. Der er tale om tilfældigt tabte mønter i og uden for bebyggelsen omkring Melby. Materialet giver et godt indblik i møntomløbet i oplandet til Kalundborg i forskellige historiske perioder. Fra Kalundborg byområde foreligger der oplysninger om detektorfundne mønter i opgravet jord i forbindelse med byggerier. En interessant mulighed vil være at undersøge, hvorvidt møntomløbet i og uden for Kalundborg er sammenfaldende, eller på hvilken måde de adskiller sig. Bl.a. vil det være interessant at vide, om Valdemar Atterdags ellers sjældne mønt MB 678 optræder med samme hyppighed indenfor bymuren, som det var tilfældet i Melby. Det vil jeg skrive om i et kommende nummer af medlemsbladet.

Erik Dannenberg

SPOR EFTER OPSKÆRPNING OG SKÆFTNING AF NEOLITISKE FLINTØKSER

(Artiklen har været bragt i Fund&Fortid. 3/2018)

Det er jo altid dejligt at finde en fin sleben flintøkse. Som aktiv inden for arkæologi i 62 år har jeg selv kun fundet ganske få. Til gengæld har jeg haft mange hundrede i egne hænder. Dels har jeg haft fat i næsten alle oldsagerne fra Kalundborg Museums oldsagsmagasin og -udstilling, dels har jeg i årenes løb gennemgået et større antal små og store private samlinger. Derigennem har jeg vænnet mig til at undersøge de enkelte økser ganske grundigt for at forsøge at aflæse, hvad økserne har været udsat for i løbet af deres anvendelsestid. I det følgende skal gives nogle eksempler.

Man kan naturligvis først og fremmest forsøge at finde frem til, hvilken øksetype der er tale om. Som bekendt skelner man mellem hovedtyperne spids-, tynd- og tyknakkede økser, der udgør en kronologisk rækkefølge, og som derfor giver nogle brede dateringsrammer (Petersen 1993). Disse tre hovedtyper af økser, som de fleste af arkæologiforeningens medlemmer formodentlig har kendskab til, kan opdeles i flere undertyper, der kan indsnævre dateringen.

Hængselbrud

Det er ganske almindeligt at finde halve økseblade, der har et karakteristisk hængselbrud. Det viser, at øksebladene er knækket i forbindelse med brug. Praktiske forsøg har påvist, at flintøkser er næsten lige så effektive som moderne ståløkser, men de kræver en lidt anden huggeteknik. Ellers knækker øksebladet i det karakteristiske hængselbrud. Desuden øges risikoen for, at øksebladet knækker i forbindelse med brug af flintøksen i perioder med frostvejr.

Opskærping

Det sker uvægerligt, at økseæggen kan blive beskadiget under brug. Der kan springe et eller flere afslag af. Det har været vigtigt at repa-

rere sådanne skader. En beskadiget økseæg fungerer ikke optimalt, og desuden har skaderne svækket æggen. Som følge deraf er der øget risiko for, at der kan opstå større og helt uoprettelige skader på øksen.

Fig. 1. To tyndnakkede slebne økser med tilhugget opskærping af æggen. Foto: Jens Nielsen.

Man kan derfor jævnligt træffe på økseblade, hvor man – for at reparere økseæggen – på hele eller dele af æggen har slået afslag af i øksens længderetning (fig. 1). Disse opskærpningsafslag kan fore-

komme såvel på den ene som på begge økseæggens bredder. Efterfølgende var der basis for at slibe den nye æg på øksebladet, som dermed ganske vist var blevet lidt kortere, men dog fortsat var brugbart. Mange af økserne har ganske givet været opskærpet adskillige gange, og en hel del af økserne er efter gentagne opskærpinge blevet helt unaturligt korte, fordi de er udnyttet til det yderste.

Fig. 2. Spidsnakket sleben økse med tydelig opskærpningsfacet. Foto: Jens Nielsen.

Hvor den nye slibning af æggen møder den gamle oprindelige slibning på øksebladets bredside, opstår der ofte en mere eller mindre tydelig facet (fig. 2). I nogle tilfælde kan man se to facetter i kort afstand fra hinanden, som må repræsentere to opskærpnings, hvor den næstsidste er gået længere op ad øksens bredside end den sidste.

Det er heller ikke usædvanligt, at slibningen på opskærpnings har en lidt anderledes overfladekarakter end øksebladets oprindelige slibning. Det hænger jo nok sammen med, at det er to forskellige slibesten, der er anvendt ved de to begivenheder. De sandsten, der har fungeret som slibesten, kan have forskellig kornstørrelse, ligesom man kender det fra moderne sandpapir, og det afspejler sig som følge deraf på øksernes slebne flader.

Øksebladene på retøkserne ser ud til at have siddet en lille smule på skrå i skaftet. Det har været medvirkende årsag til, at sliddet på økseæggen og risikoen for skader er mere udtalt ved det ene æghjørne og på æggens ene halvdel end på den anden. Det er naturligvis den del af æggen, der er længst borte fra, hvor hånden griber om skaftet. Det er på denne del af økseæggen, at risikoen for slid og beskadigelser er størst, og man ser derfor jævnlige, at det på opskærpede eksemplarer netop er denne del af økseæggen, der er kraftigere opskærpet end resten af æggen. Det betyder, at æggens krumning i forhold til en tænkt midterakse gennem øksebladets bredside på grund af opskærping bliver ændret fra at være symmetrisk til at være asymmetrisk (fig. 3). På nye og ikke opskærpede retøkser udgør midteraksen radius i et cirkelslag, hvor økseæggen udgør et cirkelafsnit.

Det er naturligvis lettest at se de omtalte reparationer og opskærpnings af økseæggen på de slebne økseblade. Men langt fra alle neolitiske økser har været slebet. Slidsporsanalyser har imidlertid vist, at uslebne økser også har været i brug, ligesom der findes uslebne økser, der er knækket i et hængselbrud. Praktiske eksperimenter – udført af Mike Stafford og Kasper Lambert Johansen for en hel del år siden i Lejre Forsøgscenter – har faktisk vist, at slebne og uslebne flintøkser på det nærmeste har samme effektivitet.

Forskellen er stort set ikke målbar og så minimal, at det på ingen måde retfærdiggør at anvende mange timer på slibningen for at gøre øksen mere effektiv. Men en sleben økse ser jo unægteligt flottere ud, og der kan have været prestige forbundet med at være ejer af en flot sleben økse.

Fig. 3. To tyndnakkede slebne økser, hvor opskærpingen har været mest udtalt ved det hjørne af øksebladene, der vender nedad mod venstre på fotoet. Tilsvarende asymmetrisk opskærping ses også på øksebladet i fig. 1 til højre, fig. 2 og fig. 4. Foto: Jens Nielsen.

Skæftning

Skæftningen af øksen kan efterlade spor på øksebladets nakkeparti, der hvor det har været omsluttet af økseskaftet. Hvis bladet har siddet blot en anelse løst i skaftet, har der under brug kunnet opstå en lille smule friktion mellem blad og skaft, og derved kan der fremkomme et bælte af større eller mindre polerede partier på øksebladets nakkeende (fig. 4 og 5). Skæftningspoleringerne er som regel ret svage og kan som oftest bedst ses i godt sollys. Af og til kan man faktisk se, at bæltet med skæftningspoleringer ser ud til at forløbe en smule skråt hen over nakkeendens bredside, svarende til, at øksebladet har været monteret lidt på skrå i skaftet.

Nu er det jo ellers velkendt lærdom, at øksebladets bredsider ikke må spænde mod hullet i økseskaftet, idet skaftet i så fald flækker under brug af øksen. Kan det tænkes, at der kan have været en skindlap eller et andet blødt materiale, der har kunnet stabilisere skæftningen og samtidig optage trykket fra øksens bredsider mod skafthullet?

Ret beset kan man vel forestille sig flere forskellige måder at løse opgaven på. Når alt kommer til alt, er antallet af økseskafter og skæftede økser fra Danmarks oldtid mildest talt beskedent set i relation til de mange tusinde indtil nu fundne flintøkser. Fælles for de danske neolitiske økseskafter, hvad enten de er til spids-, tynd- eller tyknakkede økser, ser ud til at være, at øksebladet har været monteret i et hul i skaftet. Økseblade sat i et vinklet skaft kendes fra Tyskland, men indtil videre tilsyneladende ikke i Danmark.

Skæftningspoleringer, der er synlige med det blotte øje, er slet ikke usædvanlige. Ved SDA's Jyllandstræf d. 3. juni 2018 tog det ikke mange øjeblikke at identificere sådanne – ganske vist svage – spor på et par af flintøkserne i Henrik Kristensens privatsamling foruden klare spor efter opskærping.

Fig. 4. Tyknakket tyndbladet sleben økse med skæftningspoleringer på nakkeenden. Poleringerne findes på dette økseblad på begge bredsider samt noget svagere på begge smalsider. Foto: Jens Nielsen.

Fig. 5. Nakkeenden af foregående økseblad, hvor skæftningspolering ses tydeligt. Poleringen forekommer især på et lidt mere fremspringende parti midt på øksebladets bredside nær nakken. Foto: Jens Nielsen.

”Snegleslim” og vindpolering

Man skal dog altid være opmærksom på mulige faldgruber. En sådan kunne for eksempel være såkaldt ”snegleslim”, som hverken har noget med snegle eller slim at gøre. Fænomenet består af små afgrænsede højpolerede partier, der af og til kan observeres på flint. Man kender vist ikke helt årsagen til disse poleringer, som kan minde en hel del om den gloss, der kan opstå ved brug på flintredskaber. Muligvis kan ”snegleslimen” opstå ved en friktion mod sand, flint eller andre sten, når genstanden ligger i jorden under vekslende frost og tø. Men der findes også andre teorier. Hvis gloss eller skinnende partier forekommer på steder på øksebladet – eller for den sags skyld på andre former for flintredskaber – hvor det ikke giver nogen logisk mening, kan der være tale om ”snegleslim”. På arealer med sand- eller støvflugt kan der i øvrigt forekomme vindpoleringer på flint.

Klæbestof

En måde at få øksebladet til at sidde urokkeligt fast har været at anvende et klæbestof i forbindelse med isætningen i skaftet. Et sensationelt fund fra 2012 var bladet fra en tyknakket økse, der blev fundet på stranden nær Brakør ved Horsens Fjord. På den del af øksebladet, der havde været omsluttet af skaftet, sad der et tyndt velbevaret lag af et klæbestof, men selve økseskaftet var for længst gået tabt (Kristiansen 2012). På et foto af dette økseblad ser det ud til, at klæbestoffet ligger i et bælte en lille smule på skrå hen over øksebladets bredsider. Det viser, at også dette økseblad formentlig har siddet lidt på skrå i skaftet.

Fig. 6. Privatsamling af hele økser samt halve økser med hængselbrud. Nr. 2 fra højre har rester af et klæbestof i nakkeenden ved den ene af øksens kantsømme. Foto: Jens Nielsen.

Hvor almindeligt det i stenalderen har været at anvende klæbestof ved montering af øksebladet, lader sig vanskeligt afgøre. Et eventuelt klæbestof vil sikkert i de fleste tilfælde kunne være forsvundet i tidens løb. Men i 2017 gennemgik undertegnede er lille privat oldsagssamling, og ved en nærmere undersøgelse viste det sig, at der var en smule rest af klæbemiddel langs den ene kantsøm på en af økserne. Der er næppe nogen tvivl om, at det har haft noget med skæftningen at gøre. Det var faktisk denne lille rest klæbemiddel, der gav inspiration til denne artikel. Den heldige konstatering af klæbestof på omtalte økse viser, at man skal være lidt varsom, når man rengør sine økser. For det kunne jo være!

Fig. 7. Den ene af øksens kantsømme med rester af et sort klæbestof. Foto: Jens Nielsen.

Litteratur:

Kristiansen, Anne Mette, 2012: Skaftets aftryk. SKALK 2012: 3.
Petersen, Peter Vang, 1993: Flint fra Danmarks oldtid.

Jens Nielsen

GENERALFORSAMLING

Mandag den 25. februar

kl. 19.00 i museets foredragssal

Dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning
3. Fremlæggelse og godkendelse af revideret regnskab
4. Valg af bestyrelse og suppleanter:
På valg til bestyrelsen er:
David Barry, Jens Nielsen og Søren Rasmussen
5. Valg af revisorer og suppleanter
6. Fremlæggelse af planer for det kommende år
7. Behandling af indkomne forslag
8. Fastlæggelse af kontingent for 2020
9. Eventuelt

KYSTREKOGNOSцерINGER

Søndag den 10. marts kl. 10.00

Lørdag den 13. april kl. 10.00

Søndag den 19. maj kl. 10.00

Vi fortsætter vores kystrekognoscering for at finde kulturlevn frilagt af vinterens storme. Hvor vi tager hen, vil afhænge af vejrforholdene..

Det praktiske: Vi mødes ved museet og deles om kørsel i egne biler. Husk gode sko og mad og drikkevarer.

Tilmelding: Senest dagen før (men helst inden) til formanden per e-mail David@Barry.DK eller telefon 5956 5660/4082 8024.

Kalundborg Arkæologiforenings bestyrelse

Formand: David Barry. Tlf. 5956 5660/4082 8024 (david@barry.dk)

Næstformand: Søren Rasmussen. Tlf. 2372 0595 (sran814@gmail.com)

Sekretær: Karen Boysen. Tlf. 5950 8911 (karen@ellemosegaard.dk)

Kasserer: Karen Vestergaard. Tlf. 4031 5242 (lindehoj@lund.mail.dk)

Redaktion: Jens Nielsen. Tlf. 4042 4326 (jen@vestmuseum.dk)

Suppleanter: Lis Dannenberg og Snorre Poulsen

http://www.vestmuseum.dk/Museumsforening/Kalundborg_Arkæologiforening.aspx